

Na ceste k zmyslu: Komparatívna analýza prístupov Susan Wolfovej a Viktora Emanuela Frankla*

Michal Chabada
Peter Halama

Tematizácia zmyslu života zažíva tak v súčasnej filozofii, ako aj v psychoterapii konjunktúru.¹ Vo filozofii sa spája zmysel so šťastím, sebazdokonaľovaním a morálkou. Často je na tieto témy redukovaný, alebo je definovaný ako samostatná kategória dobrého života.² Ak sa vo filozofii zdôrazňuje pojmové určenie zmyslu života, v psychoterapii má prednosť praktický a empirický záujem pomoci. Preto sa v psychológii nekladie dôraz na správny zmysel pre život človeka, ako skôr na rolu a funkciu prežívaného zmyslu života v psychike jednotlivca.³

Filozofické diskusie o zmysle sa vyznačujú pestrosťou pozícií. Podľa Thaddeusa Metza⁴ môžeme rozlíšiť niekoľko hlavných: supernaturalistický, nonnaturalistický, naturalistický a nihilistický.⁵ Jadrom supernaturalizmu je presvedčenie, že zmysel života je konštituovaný vzťahom k duchovnej sfére a podľa zdroja zmyslu môžeme rozlíšiť medzi teocentrickým (Boh ako zdroj zmyslu) a psychocentrickým prístupom (nesmrteľná duša ako zdroj zmyslu).

Teocentrický supernaturalizmus odvodzuje zmysel života od existencie Boha a jeho kozmického plánu (univerzálnej teleológie), v ktorom človek naplňa úlohu prispievaním k realizácii Božieho zámeru či vôle.

* Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-22-0397.

1 Roland KIPKE, „Viktor Frankl und die gegenwärtige philosophische Sinndiskussion: Ein Beitrag zur Theorie des sinnvollen Lebens in Psychotherapie, Psychiatrie und Philosophie,“ *Zeitschrift für praktische Philosophie* 5, č. 2 (2018): 245.

2 Sebastian MUDERS, „Die Eigenständigkeit des sinnvollen Lebens innerhalb des guten Lebens,“ *Zeitschrift für praktische Philosophie* 5, č. 2 (2018): 80–83.

3 Peter HALAMA, *Zmysel života z pohľadu psychológie*, Bratislava: Slovak Academic Press, 2007, s. 5.

4 Thaddeus METZ, „The Meaning of Life,“ <https://plato.stanford.edu/entries/life-meaning/> [zverejnené 15. 5. 2007, cit. 13. 5. 2026].

5 Nihilistickými prúdmi sa v tomto článku nebudeme zaoberať.

Tento smer, ktorý má presahy do náboženstva, efektívne rieši problém nekonečného regresu tým, že Boh je definitívnym zdrojom zmyslu. Zároveň garantuje objektivitu morálneho poriadku, čím bráni pocitu absurdity a spravodlivo završuje ľudské osudy. Keďže človek nie je produktom náhody, ale Bohom zámerne chcenou bytosťou, jeho existencia má imanentnú hodnotu.

Psychocentrický supernaturalizmus odvodzuje zmysel života od nesmrteľnosti ľudskej duše, bez ktorej by ľudská existencia zostala len epizódou v univerze. Tento smer sa opiera o to, že zmysel vyžaduje trvalú hodnotu činov, ktorú garantuje nesmrteľná duša, že existencia duše a posmrtného života je nevyhnutný predpoklad pre konečnú spravodlivosť a že vnímanie absolútnych hodnôt potvrdzuje existenciu entity presahujúcej biologické prežitie. Zmysel je ukotvený v autonómnom spirituálnom „Ja“, ktoré umožňuje človeku transcendovať materiálne obmedzenia, čím sa zmysel stáva trvalejším a hlbším.⁶

Ďalšiu kategóriu v konceptualizácii zmyslu predstavuje nonnaturalizmus, ktorý zmysel pripisuje abstraktným vlastnostiam, ktoré nie sú ani fyzickej, ani spirituálnej povahy.

Posledným prístupom sú naturalistické teórie, ktoré pripúšťajú, že zmysel môže vzniknúť aj v čisto fyzickom svete a dosahovanie zmyslu je možné aj bez nadprirodzených prvkov.⁷

Podľa zdroja zmyslu rozlišujeme naturalistický subjektivismus a objektivismus. Subjektivismus vidí zmysel života ako závislý výhradne od vnútorných postojov jednotlivca. Zmysel musí byť spojený s autenticitou a s pohltením do činnosti. V objektivistickom prístupe sa relativizuje význam subjektívneho pocitu, pretože vnímať zmysel v triviálnych alebo absurdných činnostiach (napr. počítanie vlasov, povalovanie sa či konzumácia drog), intuitívne nepovažujeme za prijateľné. Existujú totiž aktivity (morálka, veda, umenie), ktorých hodnota je úplne alebo čiastočne nezávislá od subjektu.

Väčšina stúpencov objektivistického prístupu zastáva syntézu (napr. T. Metz, S. Wolfová): pre plnohodnotný zmysel musíme robiť niečo ob-

⁶ Supernaturalistické smery sa podľa funkcie Boha a nesmrteľnej duše v konštitúcii zmyslu delia na extrémne a umiernené. Extrémna verzia pokladá spirituálne entity za nevyhnutnú podmienku zmyslu, zatiaľ čo umiernená ich vníma ako dostatočnú podmienku: zmysel je možný aj bez nich, no s nimi je hlbší.

⁷ Podobne ako pri supernaturalizme, aj naturalizmus má dve formy: umiernenú, podľa ktorej by spirituálne entity zmysel života zvýšili, a radikálnu, podľa ktorej je pre zmysluplnosť lepšie, ak neexistujú.

jektívne hodnotné a zároveň mať k tomu subjektívny vzťah, ktorý nás naplňa. Samotná hodnotná činnosť (napr. charita) bez vnútorného zaangažovania dáva „ochudobnený“ zmysel, no samotné nadšenie je prázdne, ak sa týka triviálnych či absurdných vecí.⁸

Primárnym cieľom nášho článku je z pozícií metaetiky porovnať a vyhodnotiť spôsob, ako S. Wolfová a V. E. Frankl zdôvodňujú objektivitu hodnôt, ktoré sú zdrojom zmyslu alebo sa podieľajú na jeho vzniku. Na dosiahnutie tohto cieľa budeme postupovať v týchto krokoch. Najprv predstavíme koncepcie zmyslu u S. Wolfovej a V. E. Frankla zvlášť. Následne zaradíme ich prístupy do niektorého z uvedených metaetických smerov, čím ich aj vyhodnotíme. Sekundárnym cieľom článku je poukázať na to, v čom by mohol Franklov prístup obohatiť súčasné filozofické uvažovanie o zmysle.⁹

1. ZMYSEL V ŽIVOTE PODEA S. WOLFOVEJ

S. Wolfová sa pri svojej analytickej práci snaží vniesť do problematiky zmyslu viac svetla tým, že sa sústreďuje na analyticko-konceptuálne vymedzenie atribútov zmyslu ako autonómnej axiologickej kategórie, ktorá sa nedá redukovať na subjektívne prežívanie šťastia či na oblasť morálky. V nadväznosti na tento zámer rozlišuje dva modely ľudskej motivácie. Na jednej strane subjektivistický (egoisticko-hedonistický) model, ktorého ústrednou ideou je maximalizácia individuálneho blaha a šťastia. Na druhej strane objektivistický (racionalisticko-nestranný) model, podľa ktorého musí byť konanie určované všeobecným, rozumno uchopiteľným pravidlom či súborom pravidiel.¹⁰

Zatiaľ čo predchádzajúci rozdiel modelov motivácie načrtáva rámec uvažovania o zmysle, Wolfová bližšie určuje kľúčové súčasti podieľajúce sa na tvorbe zmyslu. Prvou je subjektívna a druhou je objektívna súčasť zmyslu. Subjektívna súčasť zmyslu je spojená s prežívaním pozitívnych emocionálnych stavov ako radosť, vášeň či zaujatie. Tieto stavy sú nevy-

⁸ V objektivizme sa rozlišuje atomistický a holistický prístup. Atomizmus vníma zmysel ako súčet jednotlivých dobrých momentov, holizmus kladie dôraz na celkový životný príbeh a stupne zmysluplnosti.

⁹ KIPKE, Viktor Frankl, s. 247.

¹⁰ SUSAN WOLF, „Meaningfulness: A Third Dimension of the Good Life,“ *Foundations of Science*, č. 21 (2016): 253.

hnutné, pretože ich absencia vedie k stavom nudy, odcudzenia a vnútornej prázdnoty, t. j. k stavom, ktoré sa spájajú so stratou zmyslu. Jednostranné zdôrazňovanie subjektívnej časti však vedie k záveru, že o zmysluplnosti rozhoduje len intenzita subjektívneho prežívania, bez ohľadu na povahu predmetu. Ak by fajčenie marihuany či sledovanie telenoviel sprevádzali silnejšie prežívané stavy, tieto činnosti by sa mohli javiť ako zmysluplnejšie než starostlivosť o iných, záchrana kultúrnych pamiatok či ochrana životného prostredia. Wolfová preto poukazuje na to, že hoci je subjektívny záujem dôležitou súčasťou zmyslu, sám osebe nestačí. Vyžaduje sa, aby bol spojený s predmetom či projektom, ktorý má objektívnu hodnotu.¹¹

Objektívna súčasť zmyslu sa viaže na aktivity a projekty, ktoré presahujú individuálnu sféru záujmu. Objektívny aspekt vyžaduje účasť na projektoch a predmetoch, ktoré sú vnímané ako „väčšie“ a „iné“ než „Ja“ a ich hodnota má svoj zdroj mimo subjektu.¹² Z tohto pohľadu život, ktorý vykazuje vysokú mieru subjektívneho uspokojenia, no netýka sa ničoho „väčšieho“ než „Ja“, nemôže byť pokladaný za zmysluplný.

Výsledkom Wolfovej úvah je bipartitná (hybridná) teória zmyslu, ktorá postuluje nevyhnutnosť konvergencie subjektívnej a objektívnej súčasti. Zmysel je teda výsledkom súhry, v ktorej subjekt nachádza vnútorné naplnenie skrze aktívnu participáciu na objektoch a projektoch s vnútornou objektívnou hodnotou. Wolfová tento zmysel výstižne vymedzuje ako stav, v ktorom sa „subjektívna príťažlivosť stretáva s objektívnou atraktivitou“.¹³

Ak uchopenie subjektívnej zložky zmyslu nepredstavuje vážnejší teoretický problém, uchopenie objektívnej zložky je spletitejšie. Wolfovej nejde o hľadanie metafyzickej či vedeckej objektivity. Objektívne hodnotné projekty sú späté so sociálnou prirodzenosťou človeka¹⁴ a s našou potrebou nebyť sám. Sebahodnotenie jednotlivca je v tomto zmysle podporované a napĺňané externým uznaním, na základe ktorého môže byť jednotlivec na svoju činnosť hrdý.¹⁵

¹¹ Susan WOLF, *Meaning in Life and Why It Matters*, Princeton: Princeton University Press, 2010, s. 11–15; Susan WOLF, „Happiness and Meaning: Two Aspects of the Good Life,“ *Social Philosophy and Policy* 14, č. 1 (1997): 209; WOLF, *Meaningfulness*, s. 256–258.

¹² WOLF, *Meaning in Life*, s. 18–19; WOLF, *Meaningfulness*, s. 260.

¹³ WOLF, *Meaning in Life*, s. 26.

¹⁴ Tamtiež, s. 28–38; WOLF, *Meaningfulness*, s. 261.

¹⁵ Katja STOPPENBRINK, „Persönlich bedeutsam, intrinsisch wertvoll und objektiv gut? Entwurf einer hybriden Theorie des ‚Sinns im Leben‘,“ *Zeitschrift für praktische Philosophie*

Akceptácia našich projektov spoločnosťou – či už v priamej alebo sprostredkovanej forme – pretvára subjektívne a emocionálne preferované aktivity na zdieľané hodnoty s vyššou mierou objektivity. Týmto procesom sa subjekt stáva integrálnou súčasťou spoločenstva, ktoré participuje na rovnakých či podobných hodnotových a normatívnych rámcoch.¹⁶

V identifikácii projektov s nezávislou hodnotou sme podľa Wolfovej vystavení dvom rizikám. Prvým je parochializmus, definovaný ako nekritická fixácia na hodnotové systémy, ktoré sú zdieľané v uzavretej skupine. V takomto prostredí môže byť subjekt mylne presvedčený o zmysluplnosti svojho konania práve preto, že jeho činnosť je hodnotená touto komunitou. Zo širšej perspektívy však môže ísť o triviálne aktivity zafažené predsudkami, kognitívnym skreslením (*bias*) či šovinizmom. Vyrovnanie sa s touto hrozbou si vyžaduje prijať vlastnú omylnosť a byť otvorený voči interkultúrnemu dialógu a pluralite perspektív. Práve ochota revidovať vlastné presvedčenia v konfrontácii s inými názormi umožňuje subjektu približovať sa k objektívnemu hľadisku, ktorý stále zostáva nedosiahnuteľným ideálom. Wolfová v tejto súvislosti postuluje kľúčové kritérium: ak má určitá činnosť generovať autentický zmysel, jej hodnota by mala byť v princípe identifikovateľná a uznateľná externým pozorovateľom, ktorý stojí mimo sociálnej skupiny a väzieb subjektu s ňou.¹⁷

Druhým nebezpečenstvom je elitárstvo, ktoré za zmysluplné pokladá výhradne „vznešené“ aktivity (vedecký výskum, vysoké umenie a pod.). Wolfová preto presadzuje inkluzívny a pluralistický prístup, ktorý odmieta existenciu finálnej interpretačnej autority zmyslu a metódu na vytvorenie rebríčka zmysluplných aktivít.¹⁸

Za relevantné kritérium považuje stabilitu a spoločenský konsenzus v uznávaní hodnôt: ak sa veľké množstvo ľudí dlhodobo venuje nejakej aktivite a sú k nej hlboko pripútaní, je vysoko pravdepodobné, že táto aktivita je hodnotná. Ak niečo dlhodobo pretrváva medzi ľuďmi ako zdroj ich záujmu, slúži to ako silný empirický indikátor, že v danej veci

5, č. 2 (2018): 140. Wolfová nadväzuje na Nagelov „pohľad odnikadiaľ“ – snahu pochopiť svet nezávisle od našich subjektívnych skúseností. Hoci úplná objektivita nie je možná, ide o postupný proces, ktorý nám pomáha lepšie pochopiť naše miesto vo svete. – THOMAS NAGEL, *Pohľad odnikud*, Praha: Karolinum, 2025, s. 13–15.

¹⁶ WOLF, *Meaningfulness*, s. 262.

¹⁷ WOLF, *Meaning in Life*, s. 39–40.

¹⁸ Tamtiež, s. 39–40; WOLF, *Meaningfulness*, s. 264.

či projekte „niečo je“. Teda takmer všetko, čo ľudia dlhodobo milujú, v sebe skrýva nejakú hodnotu, čo otvára dvere pre širokú škálu zmysluplných životov.¹⁹

Príkladom zmysluplnej aktivity, v ktorej sa prelína subjektívny záujem s hodnotou mimo subjektu, je dobrovoľníctvo. Objektívna hodnota vzniká, keď jednotlivec svoj potenciál začlení do spoločnosti, začne budovať sociálne väzby, v ktorých zdieľa svoje nadšenie a vytvára štruktúry (pravidlá, rituály) svojich aktivít.²⁰ Wolfová uvádza príklad basketbalu, ktorý najprv vychádza z osobného záujmu, no v interakcii s druhými sa postupne stáva čoraz viac objektívnejšou / intersubjektívnou hodnotnou činnosťou, čím poskytuje priestor pre nadobúdanie cností (vytrvalosť či tímová práca), estetiku pohybu a pre hlbšie ľudské vzťahy. Hodnota basketbalu spočíva v tom, čo všetko sa okolo neho vybudovalo.²¹

Wolfovej axiologický pluralizmus tak počíta s koexistenciou rozmanitých objektívnych hodnôt, ktoré nie sú hierarchicky usporiadané, čoho dôsledkom je, že neexistuje jedna správna forma zmysluplného života, ale pluralita legitímnych a navzájom nesúmerateľných zmysluplných životov.²² Zámerne sa tým vyhýba absolutizácii svojich príkladov ako návodov na zmysluplný život. Skôr ponúka rámce ako „artikulovať projekty a aktivity, ktoré sú zmysluplné, a objasniť cesty, aby ... sa vzdvihol ich potenciál pre zmyslupnosť“.²³ Zmysluplný projekt však nie je navždy a pevne danou cestou, ktorá nás prenesie skrze všetky etapy života, ale práve naopak, jeden zmysluplný projekt môžeme vymeniť a nahradiť iným (vedeckú prácu môže po istom čase vystriedať charitatívna či umelecká činnosť).

Preto sa domnievame, že okrem osobného záujmu a objektívnej hodnoty je potrebné pri konštitúcii zmyslu aj socialita²⁴ týchto dvoch zlo-

¹⁹ WOLF, *Meaning in Life*, s. 128; WOLF, *Meaningfulness*, s. 266. – V tomto bode sa Wolfová inšpiruje Aristotelovou endoxickou metódou.

²⁰ WOLF, *Meaning in Life*, s. 126–128.

²¹ Tamtiež, s. 129–130.

²² Susan WOLF, „Two Levels of Pluralisms“, *Ethics* 102, č. 4 (1992): 785–787, 797.

²³ WOLF, *Meaningfulness*, s. 266.

²⁴ Na potrebu sociality ako základu zmyslu v živote poukázal J. Haidt vo svojej diskusii s S. Wolfovou. – Jonathan HAIDT, „Comment“, in Susan Wolf, *Meaning in Life and Why It Matters*, Princeton: Princeton University Press, s. 92–101. Aj J. Cottingham zastáva názor, že nie je možné nahliadať na konanie jednotlivca bez toho, aby sme ignorovali existenciu iných ľudí. Ak druhým ubližujeme či ich vnímame len ako prostriedky, nedosahujeme pravý zmysel v živote. – John COTTINGHAM, *On the Meaning of Life*, London: Routledge, 2003, s. 27.

žiek. Socialita slúži ako kontrastná fólia či lakmusový papierik pre určenie rozdielu medzi zmysluplným a zmysluprázdny životom. Mnohé praktické príklady zmysluprázdného života, ktoré Wolfová uvádza (flákač, lúštenie krížoviek či sledovanie telenoviel), sa vyznačujú práve tým, že v nich chýba socialita, ktorá je kompatibilná s niečím „väčším než ja“. Socialita ako faktor konštituovania zmyslu je zrejmá aj na vzoroch zmysluplného života (život N. Mandelu, Matky Terezy, A. Einsteina či P. Gauguina). Vezmime si život N. Mandelu a Matky Terezy: sledovanie hodnôt slobody, spravodlivosti či milosrdenstva by bez ich sociality bolo nemysliteľné. To isté platí aj pre Einsteinov prínos pre vedu, ktorý je nepredstaviteľný bez sociality a interakcie s vedeckou komunitou.²⁵

M. Kühler rozlišuje medzi silnou a slabou interpretáciou sociality. V silnej interpretácii sa chápe ako nevyhnutná podmienka konštitúcie zmyslu. V slabej interpretácii sa chápe ako dostatočná podmienka, čím sa ponecháva otvorená možnosť pre existenciu solipsistického vedca, umelca, ktorého diela neboli za jeho života uznávané, no po smrti sa im ho dostalo.²⁶

Wolfová zastáva ambivalentný postoj k tomu, či je socialita nevyhnutnou alebo dostatočnou podmienkou zmyslu. Niektoré príklady, ktoré uvádza (priateľstvo, láskyplné vzťahy, starostlivosť) sú bez sociality nemysliteľné. Zároveň upozorňuje aj na existenciu umelcov a vedcov, ktorých výkony neboli za ich života uznávané. To vedie k záveru, že socialita je v jej koncepcii určite dostatočnou podmienkou konštitúcie zmyslu v živote, teda že v praxi je najčastejším faktorom, ktorý sa podieľa na konštitúcii zmyslu.

Zároveň vzniká otázka, či existujú rozdiely v socialite, pretože je jej mnoho typov. Voči socialite možno vzniesť prudenciálne a morálne námietky. Prvé sa týkajú toho, či je v nej (sledovanie hodnoty v prijatej sociálnej role) nevyhnutné obetovať vlastné prania a potreby. Morálne námietky sa týkajú priamo socialít, v ktorých aktér síce získava pocit uznania, no sú kritizovateľné zo sledovania nemorálnych cieľov (napríklad členstvo v maffii či teroristickej organizácii).²⁷

Na prudenciálne námietky Wolfová odpovedá, že osobné túžby sú nevyhnutnou súčasťou zmyslu a treba ich zohľadňovať, na čo poukazuje

²⁵ Michael KÜHLER, „Sinnstiftung durch soziale Einbettung,“ *Zeitschrift für praktische Philosophie* 5, č. 2 (2018): 166.

²⁶ Tamtiež, s. 168.

²⁷ Tamtiež, s. 175.

aj vo svojom slávnom článku *Morálni svätci*. Ak nás teda zaujíma ľudský život ako celok, je odôvodnené sa pýtať, aký morálny ideál teórie vytvárajú a ako by vyzeral život človeka, keby sa danou teóriou úplne riadil.²⁸ Wolfová rozlišuje dva typy morálnych svätcov: svätca z lásky (láskyplného svätca) a svätca z povinnosti (racionálneho svätca), ktorých spoločným znakom je snaha o dosiahnutie maximálnej možnej morálnej úrovne, čiže „mať štandardné morálne cnosti v nadštandardnom stupni“.²⁹ Wolfová varuje pred negatívnymi dôsledkami dominancie morálky: deformácia osobnosti, potláčanie talentov či osobných záľub, čím je v konečnom dôsledku ohrozený rozvoj zdravého a vyváženého charakteru.³⁰ Morálka nemôže byť autonómna voči psychológii aktéra. Ak morálne požiadavky prekročia hranicu integrity, podkopávajú základy ľudského konania. Morálne dôvody preto nie sú nadradené v každej situácii.³¹ Morálka je podmnožinou toho, na čom v živote skutočne záleží. Wolfová naznačuje, že morálka musí byť umiernenějšía vo svojich nárokoch a že zmysel je nezávislá kategória, ktorú morálka nemôže ignorovať bez toho, aby sa stala „prázdnu“.³² Morálka teda nemá zastávať pozíciu „univerzálneho média, do ktorého sa musia preložiť všetky ostatné hodnoty, a ani všadeprítomného filtra, ktorým musia prejsť všetky ostatné hodnoty“.³³ Z toho možno uzavrieť, že pri sledovaní hodnôt ako slobody, milosrdenstva, pravdy či krásy by aktér nemal zabudnúť na svoje osobné túžby a potreby, nemal by všetko podriaďiť jednej objektívnej hodnote.

Druhá námietka vychádza z toho, že niektoré typy sociality sledujú nemorálne ciele. Je život aktéra, ktorý je začlenený v takejto skupine, zmysluplný? V tejto súvislosti je potrebné rozlišovať medzi negatívnym a pozitívnym vymedzením morálky. Ku konštitúcii zmyslu je potrebné „prijatie aspoň niektorých pozitívnych povinností zmierňovať utrpenie a prísť na pomoc tým, ktorí majú menej šťastia než my sami, a tiež negatívnych povinností alebo vedľajších obmedzení, ktoré limitujú to, čo si človek môže zvoliť za svoje ciele, aj spôsob, akým ich môže sledovať.“³⁴

²⁸ Kamila PACOVSKÁ, *Vina, láska, náhoda*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2018, s. 66.

²⁹ Susan WOLF, „Morální světci,“ in *Problémy etiky II.*, ed. Ondřej Beran – Kamila Pacovská, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2022, s. 55.

³⁰ WOLF, *Morální světci*, s. 55–58.

³¹ WOLF, *Meaning in Life*, s. 57; WOLF, *Happiness and Meaning*, s. 313.

³² Markus RÜTHER, *Sinn im Leben: Eine ethische Theorie*, Berlin: Suhrkamp, 2023, s. 67–68.

³³ WOLF, *Morální světci*, s. 71.

³⁴ Susan WOLF, „Meaning and Morality,“ *Proceedings of the Aristotelian Society* 97, č. 1 (1997): 309.

Dodržiavanie negatívnych morálnych noriem (zákaz zabiť, oklamať, zneužiť či spôsobovať bolesť) pokladá Wolfová za nevyhnutnú podmienku zmysluplnosti: „Jednotlivec nemôže čerpať zmysel z bezvýznamných projektov, a už vôbec nie z projektov s úplne negatívnou hodnotou. Pedofil teda nemôže získať zmysel zo zneužívania detí, bez ohľadu na to, čo si o danej veci myslí alebo čo k nej cíti“³⁵ či „Ak musí žena udať svojho syna polícii, aby zabránila nespravodlivému odsúdeniu nevinného človeka, morálka vyžaduje, aby tak urobila – bez ohľadu na dôsledky pre to, čo potom zostane z jej vlastného života, nehovoriac o živote jej syna.“³⁶ V prípade negatívnej morálky by sme mali byť kantovskí.

No napĺňanie pozitívnych morálnych noriem možno považovať za dostatočnú podmienku a za „strop zmysluplnosti“, ktorý je otvorený.³⁷ Na základe tohto rozlíšenia môžeme uzavrieť, že socialita, ktorá vedie k nemorálnym cieľom, deformuje konštitúciu zmyslu. Preto dosahovanie zmyslu v pravom zmysle slova si vyžaduje súhru a vzájomné vyváženie viacerých faktorov: osobné zaangažovanie, sledovanie hodnoty a ich socialitu, ktorá nesleduje nemorálne ciele.

Jadrom Wolfovej hybridnej teórie zmyslu je súhra subjektívnej a objektívnej stránky. Zmysel v tomto chápaní nie je statickým stavom, ale dynamickým procesom kultivácie záujmov v interakcii s druhými pri súčasnom dodržiavaní negatívnej morálky. Zmysel sa konštituuje vtedy, keď prvotný emocionálny záujem začleníme do projektu, v ktorom ho zdieľame s inými, čím zmysel narastá úmerne s mierou úsilia a sociálnej interakcie, ktorú do projektu investujeme.³⁸

2. ZMYSEL ŽIVOTA PODEA V. E. FRANKLA

Vo svojej logoterapii a existenciálnej analýze predstavil rakúsky psychiater a filozof V. E. Frankl zmysel života ako ústredný fenomén ľudského prežívania. Každý človek disponuje tzv. vôľou k zmyslu, ktorá má podľa jeho teórie dominantné miesto v motivačnom systéme človeka.³⁹

³⁵ WOLF, „Meaning and Morality,“ s. 306; WOLF, *Meaning in Life*, s. 60.

³⁶ WOLF, „Meaning and Morality,“ s. 310.

³⁷ RÜTHER, *Sinn im Leben*, s. 90–92.

³⁸ WOLF, *Meaning in Life*, s. 130–131.

³⁹ Viktor E. FRANKL, *Vôľa k smyslu*, Praha: Portál, 2023, s. 23.

Frankl pri jej stanovení vychádzal najmä zo skúsenosti so svojimi pacientmi, ktorí otázku zmyslu života opakovane a naliehavo kladú a považujú ju za výsostne dôležitú pre ich vlastný život. Frankl argumentuje, že napriek tendencii niektorých vtedajších predstaviteľov medicíny či priamo psychiatrie považovať tieto otázky za prejav patológie, napr. depresie alebo neurózy, je treba chápať otázky zmyslu ako autentické ľudské hĺbanie, a to aj vtedy, ak sa týka ľudí so psychickými problémami. Logoterapia a existenciálna analýza sa stavajú k týmto otázkam čelom, berú ich vážne a neredukujú ich na symptómy psychopatológie.⁴⁰ Frankl vo všeobecnosti kritizoval redukcionistické trendy týkajúce sa zásadných ľudských otázok, ktoré prevažovali vo vtedajšej medicíne. Aby poukázal na to, akého omylu sa redukcionizmus nielen v otázke zmyslu života dopúšťa, vytvoril model *imago hominis* založený na tzv. dimenzionálnej ontológii, v ktorej sa operuje s geometrickými analógiami.⁴¹ Dimenzionálna ontológia je akýmsi metodologickým rámcom logoterapie, ktorý chce riešiť prílišnú špecializáciu v medicíne s tendenciou k nenáležitej generalizácii partikulárnych poznatkov. Tento postup vedie k redukovaniu špecificky ľudských fenoménov (akým je aj zmysel života a motivácia po zmysle) na subhumánne fenomény. Franklov pohľad môžeme ilustrovať na príklade prvého zákona dimenzionálnej ontológie, ktorý hovorí, že „Jedna a tá istá vec premietnutá zo svojej dimenzie do rôznych dimenzií, ktoré sú nižšie ako jej vlastná dimenzia, zobrazuje sa tak, že si jednotlivé zobrazenia navzájom odporujú.“⁴² Ak premietneme trojdimenzionálny valec do dvojdimenzionálnej roviny, môže sa premietnuť ako obdĺžnik (pri premietnutí zboku) alebo ako kruh (pri premietnutí zvrchu). Obrazy sa odlišujú, no ani jeden z nich nevyjadruje komplexný charakter trojdimenzionálneho telesa. V rovine psychopatológie môžeme nejaký prejav, napr. chýbajúci zmysel života premietnuť do roviny symptomatológie a budeme ho vidieť ako prejav depresívnej epizódy, no podľa Frankla tento pohľad redukuje existenciálnu povahu tejto otázky, ktorá pri posudzovaní v redukcionistickom symptologickom interpretáčnom rámci nie je viditeľná.

V tejto súvislosti Frankl zdôrazňuje, že vôľa k zmyslu a ďalšie existenciálne fenomény sú výsostne ľudskou záležitosťou, ktoré nenájdeme u subhumánnych organizmov, a to ani v prípade našich najbližších ge-

⁴⁰ Viktor E. FRANKL, *Lékařská péče o duši*, Brno: Cesta, 2005, s. 26.

⁴¹ FRANKL, *Lékařská péče o duši*, s. 35–39.

⁴² Tamtiež, s. 36.

netických príbuzných, t. j. primátov.⁴³ Samozrejme, z evolučného hľadiska môžeme v zvieracej ríši nájsť zárodoky existenciálnych fenoménov, čo Frankl nazýva infrahumánna preformácia.⁴⁴ Príklad infrahumánnej preformácie je napr. vzťah psa k človeku, ktorý miluje svojho majiteľa a žije pre neho, no podľa Frankla je takáto „vernosť“ založená na inštinktoch a chýba jej vedomá reflexia a slobodné rozhodovanie. Práve preto je pre porozumenie Franklovej vôle k zmyslu dôležité nie len samotné pýtanie sa na zmysel ľudského života, ale aj ďalšie príbuzné existenciálne fenomény.

Kľúčové z nich sú sloboda a zodpovednosť.⁴⁵ Sloboda je podľa Frankla základným znakom ľudskej existencie a vyplýva z jedinečnosti ľudského života. Bez slobody by realizácia zmyslu života pre individuálny život nebola možná, aj ľudia by len nasledovali svoje inštinkty. Život každého človeka je jedinečný v zmysle toho, že je utváraný špecifickou konšteláciou faktorov, ktoré Frankl nazýva osud resp. osudovosť. Osud však slobodu neredukuje, naopak, vytvára jej fenomenologický základ. Bez osudu by totiž sloboda nebola možná, pretože je vždy slobodou voči niečomu. Sloboda nie je uplatňovaním vlastnej vôle v motivačnom vákuu, naopak, je uplatňovaním slobodnej vôle napriek okolnostiam. Pre uplatnenie slobody pri hľadaní zmyslu v individuálnom živote je preto osud nevyhnutný, aby ho sloboda mohla tvorivo prekonávať a transformovať. Pri uvedomení si slobody človek zároveň prežíva aj zodpovednosť za svoje rozhodnutia, za spôsob, akým nakladá so svojou slobodou a aj za uskutočňovanie hodnôt, ktoré poznáva. Zodpovednosť potencie aj vedomie konečnosti života a nevyhnutnosť smrti.⁴⁶ Tým, že smrť dáva životu časové obmedzenie, vedie k túžbe prežiť svoj život čo najlepšie a uvedomeniu si, že zodpovednosť za to, ako svoj život prežijem je len na mne samom. Tak ako smrti, ani tomuto uvedomeniu si zodpovednosti za realizáciu zmyslu života sa nedá vyhnúť, dá sa pred ním len uniknúť do stavu, keď je človek presvedčený, že zodpovednosť a slobodu nemá, čo je podľa Frankla prejav istej formy slobodného rozhodnutia.

Vôľa k zmyslu, sloboda, zodpovednosť a iné špecificky ľudské fenomény zoskupuje Frankl do špecifickej „ultrahumánnej“⁴⁷ dimenzie ľud-

⁴³ Tamtiež, s. 48–49.

⁴⁴ Tamtiež, s. 49.

⁴⁵ Tamtiež, s. 87–99.

⁴⁶ FRANKL, *Vôľa k zmyslu*, s. 61.

⁴⁷ FRANKL, *Lékařská péče o duši*, s. 49.

ského prežívania a správania. Túto dimenziu nazýva duchovnou (noo-logickou, noetickou) a chápe ju ako existenciálnu dimenziu zahrňujúcu ľudské fenomény oddelené od psychofyzická. V tejto dimenzii človek uskutočňuje hľadanie zmyslu v živote, ako aj súvisiace fenomény slobody a zodpovednosti. Na rozdiel od fyzickej (biologickej) a psychologickéj dimenzie, človek je v noetickej dimenzii slobodný a nelimitovaný faktickými okolnosťami, teda nie je fakticitát determinovaný psychofyzickými limitmi, ale naopak, je fakultatívnou bytosťou, rozhodujúcou sa, akou bude.⁴⁸ Dôležitou súčasťou tejto dimenzie je špecifická schopnosť človeka, ktorú Frankl nazýva sebatranscendencia.⁴⁹ Nejde o niečo náboženské, ale ide skôr o antropologický fenomén, umožňujúci človeku nasmerovať svoju existenciu ponad okruh svojich osobných potrieb k niečomu mimo seba. Môže to byť idea, projekt, či iná osoba, ktorá sa stáva naplnením zmyslu života pre daného človeka. Kapacita sebatranscendencie je akýmsi lakmusovým papierikom ozajstnosti zmyslu, pokiaľ človek vo svojom živote sebatranscendenciu neuskutočňuje a neprežíva, ľudská existencia je nejakým spôsobom narušená.

Frankl pri argumentácii toho, odkiaľ sa v človeku berie potreba po zmysle, teda vôľa k zmyslu, zdôrazňuje prirodzené zdravé napätie medzi aktuálnym a ideálnym stavom, teda medzi tým, čo je a čo má byť.⁵⁰ Frankl kritizuje psychologické teórie, ktoré sú založené na redukcii napätia a podľa ktorých je ideálny stav vtedy, keď v človeku nie je žiadne napätie a dosiahol stav biologickej aj psychologickéj homeostázy. Naopak, tento stav môže človek prežívať ako problém, a to najmä preto, že nie je schopný motivovať sa pre akúkoľvek aktivitu. Tento stav je v logoterapii a existenciálnej analýze nazývaný existenciálna frustrácia (doslova nenaplnenie existenciálne potreby zmyslu) prípadne aj existenciálne vákuum (existenciálna prázdnota).⁵¹ Aj keď Frankl opakovane zdôrazňuje, že tento stav nie je sám o sebe patologický a vyjadruje prirodzenú ľudskú túžbu po zmysle, pri jeho pretrvavaní a neschopnosti ho prekonať môže prerásť do formy neurózy, depresie či inej patológie. V prípade, že je pa-

⁴⁸ FRANKL, *Vôľa k smyslu*, s. 116.

⁴⁹ FRANKL, *Vôľa k smyslu*, s. 157. (v češtine sa pre tento výraz v niektorých prekladoch používa aj pojem sebezpřesah, pozri aj Viktor E. FRANKL, *Léčba smyslem*, Praha: Portál, 2021, s. 23.)

⁵⁰ FRANKL, *Léčba smyslu*, s. 73.

⁵¹ FRANKL, *Vôľa k smyslu*, s. 13.

tológia spôsobená existenciálnym stavom nenaplnenosti, Frankl hovorí o noogénnej patológii.⁵²

Oproti homeostatickému prístupu k ľudskej psychike stavia Frankl heterostatický prístup založený na rozpoznaní a potvrdení existencie zdravého napätia medzi aktuálnym a ideálnym stavom, ktorý predstavuje život naplnený zmyslom a hodnotami, o ktoré sa človek neustále usiluje. Toto napätie nazýva noodynamika, keďže ide o dynamiku, ktorá sa realizuje v dynamickom poli noetického rozmeru – teda sveta zmyslu a životných hodnôt. Noodynamika vyjadruje rozpor medzi tým, čo v živote človeka aktuálne je, a medzi tým, čo má byť, teda to, o čo sa v súlade so svojimi hodnotami snaží, čo má dokázať, zažiť, vydržať. Od ostatnej psychodynamiky na iných úrovniach ľudského prežívania sa odlišuje v prvom rade tým, že je v nej prítomný moment slobody, teda možnosť vyhovieť alebo nevyhovieť hodnotovej požiadavke.⁵³ Existencia vôle k zmyslu vychádza podľa Frankla práve z existencie noodynamiky. To znamená, že vôľa k zmyslu nemá biologicko-mechanický charakter, nie je to akési dopĺňanie nedostatku na spôsob redukcie napätia, či vyhýbanie sa napätiu za účelom dosiahnutia homeostázy. Naopak, človek môže realizovať zmysel a hodnoty aj vtedy, keď to znamená stratu homeostázy, teda ohrozenie naplnenia jeho biologicko-psychologických potrieb založených na redukcii napätia.

Napĺňanie vôle k zmyslu sa nedeje prostredníctvom formulácie abstraktných hodnôt, naopak, potreba po zmysle sa objavuje v konkrétnych životných situáciách, v ktorých je nutné odhaliť zmysel, nejakú hodnotu, prípadne nejakú úlohu, ktorá čaká na vykonanie. Frankl to pripodobňuje tomu, ako kognitívna tvarová psychológia opisuje percepciu situácie – človek vníma situáciu ako istý tvar, ktorý má charakter požiadavky – niečoho čo v danej situácii treba urobiť, vykonať či naplniť.⁵⁴ Frankl tieto požiadavky v súlade s M. Schelerom nazýva situačné hodnoty.⁵⁵ Tieto hodnoty sú jedinečné a individuálne – neplatia všeobecne pre každého, ale pre konkrétného človeka v konkrétnej životnej situácii. Napriek tejto špecifickosti však Frankl odmieta čisto subjektivistickú interpretáciu zmyslu života ako čisto osobnú záležitosť človeka, ktorá nemá žiadny

⁵² VIKTOR E. FRANKL, *Teorie a terapie neuróz*, Praha: Grada, 1999, s. 96.

⁵³ FRANKL, *Lékařská péče o duši*, s. 73.

⁵⁴ FRANKL, *Vůle k smyslu*, s. 27.

⁵⁵ FRANKL, *Lékařská péče o duši*, s. 68.

objektívny rozmer.⁵⁶ Takouto čisto subjektívnou interpretáciou je podľa neho interpretácia Rorschachových tabuliek.⁵⁷ Farebné škvrny nemajú žiadny význam, ide o náhodný rozptyl atramentu na kartách, a interpretácia testovanej osoby je výlučne subjektívna – žiadna odpoveď nie je správna či nesprávna. No v životných situáciách nejde o takéto udeľovanie zmyslu, ale o jeho nachádzanie. Frankl to ilustruje svojou príhodou z diskusie v Amerike, kde prítomní mohli na papierik napísať svoje otázky a moderátor ich Franklovi predčítaval.⁵⁸ Jednu otázku moderátor prečítal v znení: Ako je vo vašej teórii definované 600? Frankl otázke nerozumel a požiadal moderátora, aby si mohol pozrieť papier s otázkou osobne. Na papieri bola otázka v znení „Ako je vo vašej teórii definovaný Boh?“ (angl. GOD, tvar písmen podobný číslu 600). Frankl poukazuje na to, že ten, kto kládol túto otázku, vložil do nej nejaký význam, a keď ten význam neodhalíme, dopúšťame sa omylu. Takisto aj v živote, hodnotové požiadavky v životných situáciách nie sú čisto subjektívne, ale nesú určitý objektívny význam, ktorý človek musí v danej situácii identifikovať a odhaliť. Ako negatívny príklad Frankl opisuje mladých ľudí závislých na LSD.⁵⁹ Zo zmyslovej prázdnoty unikajú do falošného pocitu zmyslu tým, že sa intoxikujú psychotropnou látkou. Subjektívny pocit zmyslu si síce na moment zabezpečia, no unikajú pred reálnymi úlohami v ich živote. Podľa Frankla sa teda subjektivismus a objektivismus navzájom nevylučujú.⁶⁰ Zmysel je subjektívny v tom význame, že neexistuje pre všetkých rovnaký, ale zodpovedá špecifickej životnej situácii človeka, a objektívny v tom zmysle, že odráža objektívne požiadavky danej životnej situácie.

Frankl pri argumentácii, odkiaľ sa objektívne požiadavky životnej situácie berú, používa pojem abstraktné zmyslové univerzálne.⁶¹ Ide o všeobecne platné hodnoty a morálne princípy, ktoré sa vykryštalizovali v ľudskej spoločnosti počas jej histórie. Tieto hodnoty neplatia pre konkrétne osoby v konkrétnych situáciách, ale skôr sa ich platnosť rozprestiera nad mnohými životnými situáciami, častokrát sa typicky opakujúcimi. Abstraktné zmyslové univerzálne teda stoja akoby nad

⁵⁶ Tamtiež, s. 57–61.

⁵⁷ Hermann RORSCHACH, *Psychodiagnostics*, New York: Grune and Stratton, 1942.

⁵⁸ FRANKL, *Lékařská péče o duši*, s. 59.

⁵⁹ FRANKL, *Vůle k smyslu*, s. 28.

⁶⁰ FRANKL, *Lékařská péče o duši*, s. 57.

⁶¹ Tamtiež, s. 60.

špecifickými zmyslami, a poskytujú im akési vodítka, či všeobecnejšie rámce. Frankl tento vzťah situačných a abstraktných hodnôt vysvetľuje na princípe konvergenzie.⁶² Hodnoty rôznej úrovne abstrakcie si môžeme predstaviť na určitých hodnotových líniách. Na začiatku línií sú konkrétne situačné hodnoty, ktoré sa realizujú v špecifických situáciách. Tieto línie však v diaľke spolu konvergujú, teda zbiehajú sa smerom k jednému bodu. Čím bližšie danému bodu, tým sú hodnoty abstraktnejšie a všeobecnejšie, a niekde v diaľke sa stretávajú na spoločnej báze. Takto Frankl vysvetľuje aj náboženské hodnoty. Veriaci ľudia majú rôzne náboženské vyznania, ktoré realizujú vo svojich životoch, často preto, lebo boli v tom náboženstve vychovávaní. Ak však človek realizuje svoje náboženstvo autenticky, je to v súlade s abstraktným náboženskými hodnotami, ktoré konvergujú k jednému spoločnému bodu, ktorým je Boh.

Napriek argumentácii o objektivite zmyslu, Frankl opakovane odmietal klasickú metafyziku používajúcu metódy na odhalenie zákonov bytia.⁶³ Jeho teória nepredstavuje nejaký metafyzický koncept sveta hodnôt, ktorý je človeku predpísaný a ktorý keď nereflektuje, tak nežije dobre a autenticky. Naopak, opakovane zdôrazňoval, že život každého človeka je taký jedinečný, že iný človek nemôže druhému človeku žiadny zmysel a hodnoty predpísať. To platí aj v terapeutickom vzťahu, v ktorom logoterapeut otvára človeku svet zmyslu a hodnôt, sprevádza ho týmto svetom, ale zmysel mu nepredpisuje. Frankl doslova hovorí, že pre logoterapiu nie je človek objektom, ktorý má zmeniť, ale naopak, logoterapeut prístupuje k človeku ako k existenciálnej bytosti s charakterom subjektu, ktorému ponecháva slobodu a zodpovednosť. Bez toho totiž ani nie je možné, aby logoterapeut apeloval na slobodu a zodpovednosť samotného človeka.⁶⁴ Každý človek je nóvum tak po biologickej stránke (jedinečné gény), ale najmä po duchovnej stránke. Žiadny iný človek totiž neprežil rovnakú životnú históriu a neocitol sa v absolútne rovnakej životnej situácii ako daný človek sám. Frankl doslova tvrdí, že duchovná existencia je neprenosná.⁶⁵ Práve z tohto dôvodu nie je možné pre nejakého človeka objektivizovať zmysel a konkrétne hodnoty v jeho životných situáciách. Najšť a realizovať zmysel života je teda vlastnou záležitosťou každého človeka.

⁶² FRANKL, *Vúle k smyslu*, s. 72.

⁶³ Tamtiež, s. 74.

⁶⁴ Tamtiež, s. 65.

⁶⁵ Tamtiež, s. 113.

Problémom terapeutických prístupov, ale aj všeobecného prístupu spoločnosti k požiadavkám na človeka, či už v roli klienta alebo člena spoločnosti, je moralistický prístup.⁶⁶ Podľa Frankla v psychoanalýze a behaviorizme terapeut rozhoduje, čo je pre klienta dobré a snaží sa s klientom k tomu dopracovať. Rovnako aj v spoločnosti sociálne normy určujú, čo je dobré a čo zlé, a človek sa má tomu nejakým spôsobom prispôbiť. Akékoľvek vnucovanie zmyslu a hodnôt je nesprávne, je moralizovaním. Podľa Frankla takýto moralistický prístup nefunguje a pripravuje človeka o slobodu a zodpovednosť. Morálka v tomto zmysle by podľa neho mala ustúpiť novej morálke, ktorá je ontologizovaná, t. j. dobré a zlé nie je definované v zmysle toho, čo máme alebo nemáme robiť, ale v zmysle toho, čo podporuje naplnenie zmyslu nejakej bytosti, alebo naopak, brzdí ho v napĺňaní zmyslu.⁶⁷ Morálka by mala byť takisto existenciálna. Frankl pod tým myslí to, že nemôžeme dať zmysel inému človeku, ale môžeme v jeho prítomnosti reagovať prostredníctvom našej osobnej existencie. To znamená, že namiesto intelektualizácie problému dávame iným príklad vlastnou existenciou, akýmsi príkladom vlastného života. Do tretice, morálka má byť podľa Frankla fenomenologizovaná, teda musí vychádzať zo skúsenosti daného človeka,⁶⁸ ktorú prežíva v súvislosti so svojou životnou situáciou a túžbou odhaliť v nej zmysel. Až sekundárne možno túto skúsenosť pretaviť do verbálnej podoby a komunikovať ju inému človeku. Z fenomenologického pohľadu sa to však má diať bez toho, aby človek vynášal akékoľvek hodnotové sudy, má ísť skôr o fenomenologický opis zážitkov konkrétného človeka.

Nástroj hľadania zmyslu a morálneho postoja vo Franklovej teórii predstavuje svedomie.⁶⁹ Svedomie je jedinečný ľudský fenomén, ktorý Frankl chápe v existenciálnom slova zmysle. Polemizuje s redukcionistickými teóriami svedomia ako projekcia rodičovskej morálky (psychoanalytik S. Freud) alebo úzkosť vyplývajúca zo skúsenosti trestu (behaviorista B. Skinner) a v protiklade s nimi vidí svedomie ako „orgán zmyslu“, ktorý človeka vedie pri jeho hľadaní a odhaľovaní zmyslu v konkrétnych životných situáciách. Podľa Frankla, ak určuje ľudské správanie strach z trestu, nádej na odmenu alebo túžba zapáčiť sa Super-

⁶⁶ Tamtiež, s. 30–31.

⁶⁷ Tamtiež, s. 30.

⁶⁸ Tamtiež, s. 31–32.

⁶⁹ Viktor E. FRANKL, *Neuvědomovaný Bůh*, Brno: Cesta, 2023, s. 30–37.

egu, potom skutočné svedomie ešte vôbec neprišlo k slovu.⁷⁰ Frankl definuje svedomie ako intuitívnu schopnosť vycítienia neopakovateľného a jedinečného zmyslu, skrytého v každej situácii. Je prejavom noetického rozmeru človeka a privádza človeka k jeho životným úlohám.

Svedomie podľa Frankla nemožno analyzovať, možno k nemu pristupovať len fenomenologicky. Poukazuje na to, že všetky existenciálne autentické rozhodnutia v živote človeka prichádzajú vždy skôr nereflektované a viac vycítene, než logicky odvodené.⁷¹ Človek sa pri hľadaní odpovedí pre svoje najhlbšie otázky ponára do vnútra, aby odhalil to podstatné pre svoj život. Frankl doslova hovorí o duchovnom nevedomí, čo poukazuje na to, že zmysel je nám spočiatku skrytý a našou úlohou je ho postupne „vydolovať“ zo svojho vnútra.⁷² Svedomiu pripisuje iracionálnu povahu, hlas svedomia totiž nie je racionalizovateľný, iba ak post factum. Takisto je svedomie aj intuitívne, teda realizuje sa vo forme akéhosi vytušenia toho, aké možnosti človek má v danej situácii a čo je v nej tá pravá, ozajstná hodnota.

Ako už bolo uvedené, Frankl odmieta čistý subjektivismus, v tom zmysle, že človek – individuum je jediný, ktorý rozhoduje o správnom či nesprávnom zmysle. V koncepte svedomia túto protiváhu číreho subjektivismu predstavuje transcendencia svedomia.⁷³ Frankl pri argumentácii vychádza z fenomenologickej perspektívy – o svedomí hovoríme ako o hlase. Rozhovor so svedomím, načúvanie jeho hlasu však nie je akousi formou dialógu so samým sebou. Naopak, počúvať hlas svedomia sa dá iba vtedy, ak je svedomie niečo viac ako ja sám. Pre človeka teda svedomie nie je projekciou jeho vlastných psychických obsahov, ale je reprezentantom niečoho mimo človeka samého – Frankl doslova hovorí o extrahumánnej autorite.⁷⁴ Svedomie teda je nielen hlasom transcendentna, ale ono samo je transcendentné, teda reprezentuje svet transcendentných hodnôt. Pri úvahách o transcendentnosti svedomia Frankl zachádza až k náboženskosti človeka. Náboženský človek chápe za hlasom svojho svedomia transcendentnú bytosť – Boha. Boh je pre neho zdrojom autority svedomia a tým pádom aj zmyslu v životných

⁷⁰ FRANKL, *Vôľa k smyslu*, s. 168.

⁷¹ FRANKL, *Neuvědomovaný Bůh*, s. 30.

⁷² Tamtiež, s. 20–29.

⁷³ Tamtiež, s. 48–55.

⁷⁴ Viktor E. FRANKL, „The concept of man in psychotherapy,“ *Journal of the Royal Society of Medicine.*, č. 47, (1954): 975–980.

situáciách. Svedomie môže byť autoritou len vtedy, keď vychádza z existencie transcendentného Ty (v zmysle M. Bubera). Osobný Boh je teda pre Frankla posledná autorita, ktorá stanovuje požiadavky svedomia – hovorí jeho hlasom. Frankl však zdôrazňuje, že aj nenáboženský človek fenomenologicky vníma transcendentnú autoritu svedomia – prežíva ho ako niečo, čo ho prekračuje – hlas zhora, no neprikladá mu náboženskú podstatu. Aj napriek tomu však prežíva zodpovednosť za svoje rozhodnutia voči svojmu svedomiu, čo umožňuje aby svedomie bolo spomínaným „orgánom zmyslu“ aj pre nenáboženského človeka.⁷⁵

Frankl sa teda snaží integrovať subjektivistický a objektivistický pohľad do jedného kompaktného celku. Hodnoty, z ktorých človek odvodzuje svoj zmysel života nemôžu byť plne objektívne, pretože sa uskutočňujú v špecifickej životnej situácii konkrétneho človeka – subjektu, ktorý je svojou životnou históriou a svojimi danosťami jedinečný a neopakovateľný. Konkrétne interpretácia hodnôt musí byť nutne subjektívna v tom zmysle, že je vyhradená subjektu a jeho individuálnemu svedomiu. Na druhej strane hodnoty a zmysel nie sú čisto subjektívnymi kategóriami. Na to, aby boli autentické a ozajstné, musia byť v súlade so všeobecnými hodnotami – abstraktnými zmyslovými univerzáliami, ktoré človek identifikuje cez transcendentné svedomie, ktoré reprezentuje „hlas zhora“. Ak človek volí subjektívne hodnoty v nesúlade s transcendentnými hodnotovými univerzáliami, ide o falošný zmysel, napr. tak ako ľudia závislí na drogách generujú pocit zmyslu vo svojich životných situáciách intoxikáciou. Skutočný autentický zmysel preto musí byť nielen subjektívny (zodpovedať špecifickej životnej situácii), ale aj objektívny, teda odrážať objektívne požiadavky života zhmotnené v abstraktných zmyslových univerzáliách.

3. METAETICKÉ ZARADENIE A VYHODNOTENIE

Na základe prezentácie koncepcií zmyslu u S. Wolfovej a V. E. Frankla sa pokúsime zaradiť ich koncepcie do niektorého z metaetických prístupov, čím ich vyhodnotíme. Najprv ich zaradíme a vyhodnotíme z aspektu supernaturalizmu, nonnaturalizmu a naturalizmu a následne z aspektu subjektivismu a objektivismu.

⁷⁵ FRANKL, *Neuvědomovaný Bůh*, s. 51.

Wolfovej teória zmyslu je naturalistická, ak pod naturalizmom chápeme to, že zmysel života možno nájsť v tomto konečnom živote. Jej teória sa neopiera o supernaturalistickú garanciu (božský pôvod) zmyslu ani nepredpokladá existenciu kozmického poriadku, existenciu nesmrteľnej duše či existenciu nonnaturalného abstraktného sveta hodnôt, ktorý by sme intuitívne nazerali. Aj keď sa Wolfová o supernaturalistickú dimenziu explicitne nezaujíma, apriórne ju nevylučuje. Domnievame sa, že jej koncepcia zmyslu je kompatibilná s umiernenou formou teocentrického supernaturalizmu, v ktorej je Boh chápaný ako dostatočná podmienka a kontributívny faktor zmysluplnosti života.⁷⁶

Franklovu koncepciu možno priradiť k nonnaturalistickým smerom, pretože zmysel pre neho existuje vo forme abstraktných zmyslových univerzálií (všeobecne platných vodítok), ktoré poskytujú orientáciu pre konkrétny zmysel. Existencia „pravých“ hodnôt je reálna, ale nie priamo viditeľná či odvoditeľná. Jednotlivci k nim pristupujú cez intuitívnu aktivitu svedomia, čím sa názorovo blíži konceptu objektívnych hodnôt u M. Schelera.⁷⁷

Ako sa vyrovnáť s častými odvolávkami na Boha či „nad-zmysel“? Nevedie to k supernaturalistickej interpretácii Franklovej teórie zmyslu. Frankl pripúšťa, že zmysel života môže byť objavený aj veriacim aj neveriacim, lebo svedomie, ktoré nás vedie k objektívnemu svetu hodnôt, je transcendentné. Človek za hlasom svedomia predpokladá transcendentnú autoritu, ktorá je zdrojom hodnôt a prežíva voči nej zodpovednosť. Neveriaci človek sa podľa Frankla predčasne zastavil na ceste k tejto autorite, no náboženský človek „našiel odvahu spojiť sa s tým, čo svet po stáročia nazýva Boh“. ⁷⁸ Je medzi nonnaturalistickou a supernaturalistickou interpretáciou Frankla protirečenie? Prikláňame sa k názoru R. Kipkeho, že nie, ale „že skôr ide o rozdielne, no dopĺňajúce sa per-

⁷⁶ Pokus o prepojenie Wolfovej teórie zmyslu so supernaturalizmom prezentuje M. Maňák, podľa ktorého je v štruktúre osoby inherentne prítomná dispozícia k supernaturalnej oblasti hodnôt. Tieto základné a nemenné hodnoty si osoba hlbšie uvedomuje v „existenciálnom zážitku“, v ktorom zažíva axiologickú konverziu, čím si vytvára vzťah k Bohu ako zdroju dokonalým hodnôt. – Miroslav MAŇÁK, „Je možné viac porozumieť otázke o zmysle života pomocou konceptu ‚existenciálneho zážitku‘?“, *Studia Aloisiana* 10, č. 2 (2019): 36–38.

⁷⁷ Peter TAVEL, *Zmysel života podľa V. E. Frankla*, Bratislava: IRIS, 2004, s. 221.

⁷⁸ FRANKL, *Neuvědomovaný Bůh*, s. 52. P. Tavel hovorí, že hľadajúci človek vo svojom úsilí si kladie otázku „vyššieho cieľa“. – TAVEL, *Zmysel života*, s. 21.

spektívy“.⁷⁹ Transcendentné entity nie sú v protiklade s nachádzaním zmyslu v konkrétnych životných situáciách, nepredstavujú nevyhnutnú podmienku existencie zmyslu, ale skôr dostatočnú podmienku, ktorá môže konkrétny zmysel prehľbovať. Preto nie je jeho teória vo svojom jadre supernaturalistická, no je pre supernaturalistickú dimenziu otvorená.⁸⁰

Wolfovej i Franklovu koncepciu zmyslu možno integrovať so supernaturalistickou dimenziou zmyslu,⁸¹ než ako je to rozšírené v súčasných diskusiách, kde sa tieto dimenzie chápu ako protirečiacie si alebo stojace oddelene vedľa seba.

Druhú rovinu metaetického začlenenia a vyhodnotenie tvorí dichotómia „subjektivismus – objektivismus“.

Zmysel v ponímaní S. Wolfovej nie je ontologicky samostatnou entitou, ale kvalitou, ktorá vzniká, keď je „neopracovaná“ angažovanosť jednotlivca prepojená s konkrétnym sociokultúrnym kontextom. Zmysel tým nadobúda povahu objektivity ako intersubjektivity – stáva sa niečím, čo jednotlivca presahuje. Proces intersubjektívneho uznania funguje tak smerom k spoločnosti (zo spoločných záujmov vznikajú rôzne združenia a skupiny, ktoré formujú spoločenské prostredie a politiky), ako aj smerom k jednotlivcovi (spätná väzba od komunity skvalitňuje prežívanie aktéra; pôvodná túžba získava hĺbku, stabilitu a vyššiu mieru uspokojenia). Objektivita hodnoty nie je v abstraktnom svete, ale má sociálne zakotvenie. K tejto „sociálnej objektivite“ sa možno dopracovať cez intersubjektívne zdieľanie, ktoré je najčastejším dostupným nástrojom na rozlíšenie medzi skutočnou hodnotou a individuálnou obsesiou či patológiou. Wolfovej pozícia je hybridná (konštruktivistická).⁸² Zmysel v jej chápaní nie je vopred daný, ale aktér ho aktívne vytvára. Zmysel vzniká v súhre medzi pozitívnymi emocionálnymi stavmi jednotlivca

⁷⁹ KIPKE, Viktor Frankl, s. 257.

⁸⁰ KIPKE, Viktor Frankl, s. 258.

⁸¹ Wolfovej a Franklov prístup v integrovaní (non)naturálnej a supernaturalnej dimenzie sa podobá na spôsob, akým T. Akvinský integroval prirodzený a nadprirodzený poriadok. Franklova pozícia je blízka názorom J. Cottinghama, podľa ktorého je zmysel v živote bez božského základu neúplný. – John COTTINGHAM, „Theism and Meaning in Life,“ *European Journal for Philosophy of Religion* 8, č. 2 (2016): 49; KIPKE, Viktor Frankl, s. 259.

⁸² Markus RÜTHER – Sebastian MUDERS, „Die Frage nach dem Sinn des Lebens in der gegenwärtigen Philosophie: Eine Topographie des Problemfeldes,“ *Zeitschrift für philosophische Forschung* 68, č. 1 (2014): 102–118.

a hodnotami, ktoré sú zakotvené v sociokultúrnom kontexte, v ktorom sa individuálne túžby stávajú objektívnymi – nadobúdajú povahu hodnoty tým, že sú rozpoznané a uznané širším spoločenstvom.

Franklova teória takisto zdôrazňuje integráciu subjektivity a objektivity. Subjektivita je založená na tom, že individuálny život nemôže podliehať žiadnym objektívne stanoveným pravidlám a že mu nemožno udeľovať zmysel zvonku, keďže porozumenie konkrétnej životnej situácie jednotlivca je možné uskutočniť len existenciálne – v prežívaní danej situácie, ku ktorému má prístup len daný človek. Keďže toto existenciálne porozumenie je kľúčové, zmysel je vždy subjektívny, t. j. interpretovaný v subjektívnom rámci jednotlivca a vo vzťahu k prežívanej životnej situácii. Na druhej strane nevyhnutnou súčasťou autentického zmyslu je podľa Frankla súlad s objektívnymi požiadavkami životnej situácie, v ktorej sa človek nachádza. Frankl tak odmieta čistý subjektivismus hodnôt a zmyslu života, ktorý by spočíval len v mentálnych postojoch indivídua. Ak si človek vyberie čisto hedonistickú interpretáciu svojej životnej situácie (napr. užívanie drog), nie je možné hovoriť o adekvátnom zmysle života.

Frankl silnejšie než Wolfová zdôrazňuje objektivitu zmyslu tým, že hovorí o hľadaní, a nie o tvorení zmyslu. Hľadanie zmyslu chápe ako subjektívne odhaľovanie objektívne daného zmyslu v konkrétnej životnej situácii. To, že je zmysel subjektívne dostupný len danému človeku, ktorý existenciálne danú situáciu prežíva, ho nezbavuje objektívneho rozmeru. Naše hodnoty a zmysel života preto nie sú ľubovoľné osobné konštrukcie, ale subjektívne odhalenie objektívnych požiadaviek. Len preto, že Frankl chápe zmysel ako objektívnu danosť, pred ktorú je človek postavený, môžeme vysvetliť aj omylnosť ľudského svedomia. „Ak by totiž bol zmysel vlastný len subjektívnemu vedomiu, nemohli by sme hovoriť o poznaní a omyle; zmysluplným by totiž bolo práve to, čo subjekt pokladá za zmysluplné ... Frankl bez pochyb zastáva objektivistickú teóriu zmyslu, ktorá však zároveň obzvlášť zohľadňuje subjektívne zaobchádzanie s objektívnym zmyslom a jeho individuálnymi zvláštnosťami.“⁸³

⁸³ КИРКЕ, Viktor Frankl, s. 254–255.

ZÁVER

Ak porovnáme koncepciu S. Wolfovej s koncepciou V. E. Frankla, môžeme v oboch nájsť viaceré styčné body. V prvom rade, obaja sa zameriavajú na zmysel v živote, nie až tak na zmysel života vôbec, t. j. na zmysel, ktorý možno vytvoriť či odhaliť v konkrétnych životných situáciách a rozhodnutiach jednotlivca v synchronnej aj diachrónnej perspektíve. Obaja sa prihovárajú za integráciu subjektivity a objektivity zmyslu života. Wolfová zdôrazňuje, že len konkrétny jednotlivec môže prežívať afektívnu angažovanosť k hodnotám, Frankl argumentuje existenciálnosťou situácie, ku ktorej aspektom má adekvátny prístup len daný človek, ktorý sa v nej ocitol. Subjektivita zmyslu vedie oboch aj k odmietnutiu normatívneho pohľadu na morálku ako súbor neosobných morálnych princípov. Zhodne zdôrazňujú, že morálka musí rešpektovať subjektivitu zmyslu založenú na osobnom angažovaní sa v konkrétnych hodnotách, no líšia sa v konceptualizácii tohto rešpektu. Wolfová ostáva pri chápaní morálky ako všeobecných morálnych princípov: v prípade negatívnych noriem (morálne zákazy) skôr akéhosi prahu, ktorý by mal zmysel rešpektovať, v prípade pozitívnych noriem akéhosi stropu, ku ktorému zmysel smeruje. Na druhej strane, Frankl argumentuje skôr v prospech novej koncepcie morálky s existenciálnou a fenomenologickou povahou, v ktorej je morálne to, čo podporuje naplnenie zmyslu nejakého človeka.

Čo sa týka objektivity, obaja zhodne argumentujú, že nie každý zmysel je rovnako adekvátny a že subjektivita zmyslu musí podliehať nejakým objektívnym kritériám. Zhodu možno vidieť v negatívnom vymedzení neadekvátneho zmyslu, obaja napr. uvádzajú užívanie drog ako exemplárny druh zmyslu, ktorý požiadavky objektivity neplní, pretože je zameraný na púhe hedonistické uspokojovanie a nerefektuje všeobecnejšie hodnotové rámce. Pre obidvoch však platí, že tieto objektívne hodnoty neexistujú ako konkrétne špecifické hodnoty, ale ako abstraktné formy či rámce, ktoré musí jednotlivec rozmeniť na drobné v konkrétnych životných situáciách. Obaja sa zhodujú v tom, že zmysel sa týka aktivít a projektov, ktoré presahujú subjektívne prania, sú „niečím viac“ než je perspektíva individuálneho Ja.

V čom sa však líšia je to, čo považujú za zdroj týchto objektívnych hodnotových rámcov. Pre Wolfovú je to intersubjektívne uznanie hodnoty, akýsi stabilný konsenzus, ktorý vzniká na úrovni sociálneho spoločen-

stva. Na druhej strane pre Frankla ide skôr o nonnaturalnú realitu, ktorá je otvorená pre existenciu konečného spytovateľa. Hoci Wolfová i Frankl zastávajú objektivistické chápanie zmyslu, na škále objektivismu nezaujímajú rovnakú pozíciu. U Wolfovej je rovnako prítomný aj subjektívny prvok a zmysel sa skôr javí ako konštrukt pozostávajúci z oboch prvkov. U Frankla je pozícia na škále objektivismu posunutá smerom k čistejšej forme objektivismu, pretože subjekt, aj keď má dôležitú funkciu, predsa zmysel odhaľuje, nie tvorí. Čo sa týka otázky kompatibility so supernaturalizmom, Wolfová sa ňou explicitne nezaobrá, no ani ju neodmieta. Frankl ju explikuje a priznáva jej funkciu dostatočnej či kontributívnej podmienky zmyslu. Pre oboch je tak charakteristická otvorenosť pre supernaturalnú dimenziu, hoci v odlišnej miere.

Sekundárnym cieľom článku je poukázať na to, v čom by mohol Franklov prístup obohatiť a posunúť súčasné filozofické uvažovanie o zmysle. Prvým aspektom je Franklovo objektivistické zameranie v chápaní zmyslu, ku ktorému sa človek v sebatranscendencii vzťahuje. Na základe toho ho možno dobre prepojiť s filozofickými koncepciami, ktoré zdôrazňujú úplnú či čiastočnú objektívnu povahu zmyslu, čím je Frankl bližšie dnešnej filozofii, než svojim súčasníkom.⁸⁴ Ako poznamenáva R. Kipke, Frankl vo svojej dobe vytrčal so svojou koncepciou zmyslu, lebo v druhej polovici 20. storočia – pod vplyvom pozitivizmu – prevládali subjektivistické (emotivistické) teórie zmyslu. V súčasnosti vyzerá situácia inak: prevažujú teoretici objektívnych prvkov zmyslu. Čo bolo vo Franklovej dobe nezvyčajné, dnes diskurzu dominuje. V tomto aspekte Frankl predbehol svoju dobu.⁸⁵

Ďalším bodom, v ktorom môže byť Frankl inšpiratívny, je jeho pokus o integráciu (non)naturalnej sféry so supernaturalistickou. Domnievame sa, že Franklova koncepcia zmyslu je otvorená pre umiernenú verziu teocentrického supernaturalizmu, kde sa vzťah k spirituálnym entitám nechápe ako nevyhnutná, ale ako dostatočná a kontributívna podmienka zmyslu.⁸⁶

Z filozofického aspektu možno Franklovi vyčítať nedostatky v argumentácii, príklon k príkladom a príbehom a v nejasnom používaní pojmov. No na druhej strane treba zdôrazniť, že Franklovi o to vôbec nešlo, lebo jeho teória je zakorenená v terapeutickej praxi.

⁸⁴ Tamtiež, s. 275.

⁸⁵ Tamtiež, s. 256.

⁸⁶ Tamtiež, s. 276.

Prínosom Franklovej teórie pre filozofické diskusie môže byť najmä to, že zohľadňuje znaky zmysluplného života, ktoré filozofická perspektíva opomína. K týmto znakom patrí fakticita možností nájdenia zmyslu, zdôraznenie situovanosti a individuálnosti v konkrétnom odhaľovaní a prežívaní zmyslu a zodpovednosti za realizáciu zmyslu.⁸⁷ Tieto znaky Franklovej teórie zmyslu môžu byť inšpiratívne pre filozofické úvahy o objektivite zmyslu a aj ako vhodné obohatenie s množstvom praktických a konkrétnych príkladov, ako sa objektívne hodnoty prejavujú a stvárajú v konkrétnych životných podmienkach a situáciách jednotlivcov.

**On the Path to Meaning: A Comparative Analysis of the Approaches
of Susan Wolf and Viktor Emanuel Frankl**

Keywords: Meaning in life; Metaethics; Values; Supernaturalism; Naturalism; S. Wolf; V. E. Frankl

Abstract: The primary aim of the article is to evaluate, by means of comparative and meta-ethical analysis, the ways in which objectivity of values is justified within the concepts of meaning of Susan Wolf and Viktor Emanuel Frankl. Both authors agree on the need to integrate a subjective engagement with objective values. The fundamental difference lies in the source of objectivity. While Wolf bases it on intersubjective social recognition (meaning as a construct), Frankl derives it from a non-natural reality, thereby shifting toward a stronger form of objectivism (meaning as discovery). Both concepts are simultaneously open to a moderate form of supernaturalism. The secondary aim is to highlight the relevance of Frankl's approach to contemporary philosophical discourse, particularly through the appreciation of situatedness, facticity, and personal responsibility in the practical realization of meaning.

Prof. Michal Chabada, PhD.
Filozofická fakulta UK
Katedra filozofie a dejín filozofie
Gondova ulica 2
811 02 Bratislava 1
Slovenská republika
michal.chabada@uniba.sk

Prof. Peter Halama, PhD.
Filozofická fakulta TU
Katedra psychológie
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
Slovenská republika
peter.halama@truni.sk

⁸⁷ KIPKE, Viktor Frankl, s. 277. K filozoficko-antropologickým východiskám Franklovej teórie zmyslu pozri: TAVEL, *Zmysel života*, s. 215–238.